

Dr VLADIMIR GREČIĆ, naučni saradnik
Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu

MARKSISTIČKI OSVRT NA PROBLEM SPOLJNIH MIGRACIJA RADNE SNAGE

1. Spoljne migracije stanovništva, osobito aktivnog, shvaćene kao ekonomska kategorija, determinisane ekonomskim činiocima, niti su nova niti tako nepoznata pojava. One se javljaju još s prvobitnom akumulacijom, u doba eksproprijacije poljoprivrednih proizvođača, seljaka, njihovim »odvajanjem« od zemlje, te traju i danas. Dakle, one su, istorijski posmatrano, društveno-ekonomska kategorija, nastala na određenom stepenu razvijenosti proizvodnih snaga. Međutim, vremenom su uzroci ovog procesa, njegov intenzitet, karakter, pravci kretanja, pa i posledice, dobili relativno nov kvalitet. Savremene spoljne migracije, u koje bismo mogli svrstati, pre svega, evropske prostorne tokove — a koje su u posleratnom periodu, osobito nakon 1958. godine, dobile široke razmere, za razliku od velikih preookeanskih migracija krajem prošlog i početkom ovog veka, vrše se uglavnom unutar Evrope, s težnjom da budu privremene, pretežno kao rezultat nesklada na tržištu rada u pojedinim zemljama i dobrim delom konjunktturnih kretanja. Njima je obuhvaćen veliki broj Jugoslovena, što je pred našu ekonomsku misao stavilo zadatak da se, s obzirom na društveno-ekonomski i samoupravni karakter, ovaj proces i teorijski objasni.

2. Za jedan marksistički pristup problemu migracija aktivnog stanovništva valja se podsetiti na neke osnovne Marksove postavke. Naime, u doba prvobitne akumulacije, o kojoj je govorio Marks, stvorena je velika armija radnika.¹ S tim u vezi, migracije su u velikoj meri odigrale ulogu regulatora u izjednačavanju izmenjenih društvenih odnosa. To se, uostalom, potvrđuje milionskim ciframa migranata, koji su bili prinuđeni da u tom procesu promene sredinu i traže povoljnije uslove prvenstveno u preookeanskim zemljama.

¹ K. Marks, *Kapital*, t. I, glava 24, Kultura, Beograd 1947.

3. Najznačajnije preookeanske migracije stanovništva odigra-
vaju se krajem XIX i početkom XX veka, i to na relaciji Evropa —
Amerika. Procenjuje se da su SAD apsorbivale oko 60% ukupne
prekomorske emigracije iz Evrope. Naime, od 67 miliona ljudi, koliko
se procenjuje da je migriralo u preookeanske zemlje u periodu iz-
među 1800. i 1950. godine, oko 60 miliona bili su Evropljani, a od
svaka tri migranta dva su imigrirala u SAD.² Evropski migracioni
tokovi u preookeanske zemlje, mada u manjem obimu, nastavljeni
su i posle drugog svetskog rata. U stvari, bruto-emigracija iz Evrope,
u periodu od 1951—1970, iznosila je 9 478 600, od čega u SAD
2 460 500, Australiju — 2 391 600, Kanadu — 2 327 900, Latinsku
Ameriku — 1 647 000, Južnu Ameriku — 341 900 i Novi Zeland —
309 700, što prosečno predstavlja oko pola miliona godišnje.³

4. Govoreći o različitim oblicima egzistencije relativno suvišnog
stanovništva i opšteg zakona kapitalističke akumulacije, Marks ističe
da relativna prenaseljenost s promenama faza industrijskog ciklusa
(u vreme kriza je akutna, a u vreme slabog posla hronična) ima tri
stalna oblika: tečni, latentni i stagnantni.⁴ Prvi oblik postoji zbog
toga što uglavnom broj zaposlenih raste, ali u stalnoj opadajućoj
srazmeri u odnosu na proizvodnju tako da se jedan deo radnika isel-
java, tj. ide za kapitalom koji se iseljava. Drugi oblik se odnosi na
primenu kapitalističkih metoda na rezultate poljoprivrede: »akumu-
lacija ovde delujućeg kapitala povlači za sobom apsolutno smanjenje
tražnje za seoskim radničkim stanovništvom«, a samim tim i mini-
malne najamnine i upravo zbog toga je jedan deo seoskog stanovni-
štva stalno spreman »da uskoči u gradski ili manufakturni proleta-
rijat«. Ovaj nepresušni izvor relativno suvišnog stanovništva i nje-
govo permanentno oticanje u gradove predstavlja stalno latentnu
prenaseljenost na selu. Treći oblik relativno suvišnog stanovništva
— stagnantni, jeste deo aktivne radničke klase, rezervna armija rada
regrutovana iz mase najsiromašnijih.

5. Migraciju stanovništva do prvog svetskog rata, a s gledišta
Evrope kao emigracionog područja, Lenjin je vremenski podelio na
tzv. »staru« i »novu«.⁵ U periodu do monopolističkog kapitalizma
označenog kao »stara« migracija, geografski pravci migracije stanov-
ništva uglavnom su sledili kretanje kapitala, osobito na relaciji Ev-
ropa — Amerika, i dobrim delom Velika Britanija — britanske kolo-
nije. Najveći broj migranata toga doba čine nezaposleni industrijski
radnici. U ta kretanja bio je utkan relativno uzak krug razvijenih
kapitalističkih zemalja (Engleska, Nemačka, Francuska, Belgija, Ho-
landija i Luksemburg). S monopolističkim kapitalizmom dolazi i

² William Petersen, *Population*, second edition, MacMillan, London 1969, p. 253.

³ UN, *Economic Survey of Europe in 1974, Part II (Post-war demographic trends in Europe and the Outlook until the year 2000)*, New York 1975, p. 137.

⁴ K. Marks, *Kapital*, t. I, Kultura, Beograd 1947, str. 536.

⁵ V. I. Lenin, *Sočinenija*, t. XIX, izdanje četvrtoe, str. 411—413.

tzv. »nova« migracija, koja se uglavnom karakteriše sledećim obeležjima: stanovništvo se na međunarodnim relacijama sve više kreće suprotno izvozu kapitala; preovladajuće socijalne grupe u migracionom kretanju postale su mase seljaka bezemljaša, u većini slučajeva nekvalifikovanih; u krug zemalja koje su bile zahvaćene migracionim kretanjima uključuju se i ostali regioni, agrarne oblasti i kolonijalne zemlje.

Lenjin je, uoči prvog svetskog rata, pisao i o ekonomskim aspektima uzroka migracije, navodeći razlike u visini zarada kao jedan od razloga migracije. S tim u vezi, Lenjin ističe da »u razvijenim zemljama brz idnustrijski razvoj, uvođenjem više mašina, potiskuje zaostale zemlje svetskog tržišta i podiže plate najamnih radnika iznad prosečnih primanja u zaostalim zemljama«. ⁶ Dakle, zaradu kao privlačnu snagu migracije uočio je i Lenjin istaknuvši da je ona najniža u regionima emigracije, a najviša u regionima imigracije. Još u to vreme u prekookeanskim tokovima bilo je karakteristično smanjivanje emigracije iz razvijenih zemalja i povećavanje iz zaostalih zemalja s niskim nadnicama.

6. Današnja slika sveta razlikuje se od slike iz vremena kada su pisali Marks i Lenjin, posmatrajući svet kroz osnovne crte i obeležja kapitalizma i imperijalizma. Posle drugog svetskog rata, posebno šezdesetih godina ovog veka, borba protiv ekonomskog imperijalizma je ojačala — najveći broj zemalja je oslobođen kolonijalnog ugnjetavanja, socijalizam kao svetski proces je proširen, a izvršene su krupne promene u strukturi proizvodnih snaga u razvijenim zemljama. Još Lenjin je podvukao da je kapitalizam kao društvena pojava izvanredno otporan i da poseduje sposobnost brzog prilagođavanja između okolnostima i novim strukturnim promenama. S tim u vezi, često se postavlja pitanje koje su te osnovne kvantitativne i strukturne promene u ekonomijama zemalja zapadne Evrope posle drugog svetskog rata dovele do povoljnog privrednog rasta i većeg stepena zaposlenosti. Jasno je da je njih bilo mnogo, kao rezultat specifičnih okolnosti od zemlje do zemlje, ali za sve zemlje imigracije najznačajnije su sledeće:

a) rezultati naučno-tehničke revolucije obezbedili su znatan porast proizvodnih snaga, porast akumulacije, produktivnosti i životnog standarda, brz razvoj industrije — osobito elektronske, automatizacije i kibernetike;

b) dejstvom naučnotehničke revolucije prestrukturirani su osnovni sektori zaposlenosti od primarnog (poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov) ka sekundarnom (industrija i transport), a posebno tercijarnom sektoru (tugovina, javne i privatne usluge i dr.);

c) integracija nacionalnih ekonomija, u kojoj su veoma naglašeni koncentracija proizvodnje i centralizacija kapitala, i jačanje uloge države u privredi, koje su u funkcionisanje nacionalnih ekonomija

⁶ Ibid.

unele elemente usmeravanja i planiranja privrednih kretanja, tj. izvesnu stabilnost, kombinovanu s onim prednostima koje su na planu efikasnosti proizvodnje, brzine reagovanja na izmenjene potrebe, kao i na planu razvoja tehnologije, imanentne tržišnoj ekonomiji;

d) jaka vojna industrija i visoki vojni budžeti, tj. značaj armije i sektora koji je opslužuju.

Privredna ekspanzija u zemljama zapadne Evrope bila je, u velikoj meri, i rezultat tzv. investicionog »buma«, koji je počeo krajem pedesetih godina. Pored investicija iz unutrašnjih izvora, zemlje ovog područja apsorbivale su veliki deo inostranog kapitala, naročito SAD. Sem toga, visoka produktivnost rada obezbedila je i visoku stopu akumulacije. Akumulacija je, pak, nalazila mogućnosti da se pretvori u kapital, koji funkcioniše i koji se oplođuje. Naučno-tehnička revolucija neprekidno revolucioniše sredstva za proizvodnju, što dovodi i do veće tražnje kapitala. Mada se akumulacija vrši pri visokoj stopi porasta organskog kapitala, ipak raste i tražnja radne snage. U stvari, promenljivi kapital, u odnosu na postojani, relativno opada, ali u apsolutnom smislu raste. Konačno, pošto su razvijene zemlje iscrpile rezerve radne snage u primarnom sektoru i pošto su stope prirodnog priraštaja stanovništva dosta niske, a apsolutni porast akumulacije — koja se pretvara u kapital — veliki, one su bile prinuđene da je angažuju iz inostranstva.

7. Razvijene zemlje od početka šezdesetih godina apsorbuju veliku stranu radnu snagu. Već 1962. godine u zapadnoj Evropi radi oko 2,5 miliona stranih radnika, uglavnom iz zemalja južne Evrope. Brz tempo zapošljavanja stranaca nastavljen je tokom čitave te i početkom ove decenije. Godine 1973. broj stranih radnika u zemljama zapadne Evrope, kako se procenjuje, dostigao je 8 miliona. Uprkos ekonomskoj recesiji (1973—1975, kada je zemlje EEZ napustilo 870 hiljada stranih radnika), u 1977. godini u zemljama EEZ bilo je oko 12,5 miliona stranaca, što predstavlja približno 5% ukupnog stanovništva Zajednice.⁷ Od ukupnog broja stranaca, u Zajednici je bilo 6,1 miliona radnika migranata. I ne samo to, zemlje ove Zajednice očekuju da će 1985. godine broj stranaca dostići čak 18 miliona ljudi.⁸

8. Populacioni pritisak je u raznim vremenskim periodima različito ublažavan i rešavan. Na primer, tzv. »demografska eksplozija«, do koje obično dolazi posle industrijske revolucije i opadanja smrtnosti, u manje razvijenim zemljama javlja se tek posle drugog svetskog rata. Krajem prošlog i početkom ovog veka razvijene evropske zemlje bile su u stanju da svoju »demografsku eksploziju« rešavaju emigracijom preko okeana, upravo zbog toga što su u to vreme postojali prazni prostori. Od četrdesetih godina naovamo današnje manje razvijene zemlje doživljavaju nagao porast stanovništva. Međutim, za

⁷ „The Economist“ No 6990, Vol. 264, 20—26 August 1977, p. 60.

⁸ Ibid.

razliku od ranije prakse, savremene migracije stanovništva radi zaposlenja su bez komponente »praznih prostora«, osim nešto vrlo malo u Australiji.

Jasno je da u najnovije vreme ima sve manje, ili vrlo malo, praznih prostora karakterističnih za protekli i početak ovog veka. Ali, ni u savremenim uslovima svet nije lišen praznih prostora — samo migracioni tokovi ne idu više toliko prema geografski praznim prostorima koliko prema ekonomski (u pogledu radne snage) praznim prostorima, koji su u poslednje dve decenije upravo u zemljama zapadne Evrope. Reč je uglavnom o onim poslovima kojih se domaća radna snaga nerado prihvata, odnosno manje cenjenim i kvalifikovanim, a i manje plaćenim. Svi su izgledi na šta upućuju demografski, društveno-ekonomski i čisto privredni indikatori — da će se taj trend nastaviti i ubuduće. Intenzitet migracionih tokova zavisiće od niza okolnosti i menjaće se od kretanja konjunktura i mera politike emigracionih i imigracionih zemalja. Ali će, najverovatnije, imati svoj relativno stabilan trend.

9. Zadržavanje državne intervencije na polju zapošljavanja doprinelo je ostvarivanju relativno visokog stepena zaposlenosti i velikoj tražnji za stranom radnom snagom. Svaka zemlja imigracije, u slučaju hroničnog nedostatka radne snage i kada priliv radnika iz inostranstva ne ugrožava zapošljavanje sopstvenog stanovništva, ublažava institucionalne smetnje. S druge strane, intenziviranje institucionalnih barijera, u stvari, objašnjava delimično problem vraćanja radne snage u zemlju porekla.

10. Privredna recesija (1973—1975) dovela je u razvijenim kapitalističkim zemljama do porasta stope nezaposlenosti⁹ i do ograničenja priliva stranih radnika. Do 1977. godine tržište rada, posebno u zapadnoj Evropi, zadržalo je uglavnom sve one karakteristike koje je popimalo nakon što je 1973. došlo do poremećaja na svetskom tržištu, osobito u oblasti energije i zbog monetarne krize u svetu.

Do 1973. godine ove zemlje su angažovale jevtinu radnu snagu iz zemalja južne i jugoistočne Evrope, koja je odigrala značajnu ulogu u njihovom privrednom razvoju. Ona je doprinela povećanju konkurentne sposobnosti ovih zemalja na svetskom tržištu, pre svega kao vrlo fleksibilan faktor proizvodnje, budući da je otpuštanje ove radne snage u periodima recesije bio izvestan ventil sigurnosti na ovom području. Međutim, odnosi na svetskom tržištu, razvoj tehnologije i vođenje ovakve politike zapošljavanja doveli su ove zemlje u veoma nepovoljne strukturne disproporcije, tako da je

⁹ U zemljama OECD je sredinom 1977, kako se procenjuje, oko 15 miliona ljudi tražilo zaposlenje, a to je oko 5,3% ukupne radne snage ove Organizacije. Dakle, pored inflacije i deficita bilansa plaćanja, nezaposlenost se ubraja u najaktuelnije savremene probleme razvijenih kapitalističkih zemalja.

privredna recesija samo ubrzala izmenu ekonomske politike, a s njom i politike zapošljavanja, posebno kada je u pitanju angažovanje inostrane radne snage.

Te se disproporcije ne mogu više rešiti tradicionalnim merama ekonomske politike. One moraju tražiti nove oblike i nove mere privrednog razvoja. Ne mogu se više oslanjati na automatsko delovanje tržišnog mehanizma, već su spremne na preduzimanje selektivnih mera, uz dobro planirano korišćenje raspoloživih privrednih resursa, uključujući tu, naravno, i radnu snagu. Tako, vrlo je verovatno da ove zemlje neće više ići na masovno korišćenje jevtine radne snage, posebno iz inostranstva, nego će u velikoj meri angažovati kvalifikovaniju radnu snagu. To, u stvari, zahteva tehnološka potreba ovih zemalja. Dakle, prestrukturiranje proizvodnje i podizanje njenog tehnološkog nivoa zahtevaće i poboljšanje kvalifikacione strukture radne snage, što je i uzrok napuštanja politike masovnog korišćenja jevtine radne snage. To upravo i navodi zemlje zapadne Evrope na vođenje intervencionističke politike u pogledu regulisanja tokova na tržištu rada, uz sve značajnije elemente planiranja.

11. Posle nastanka poslednje ekonomske recesije, vlada SR Nemačke svoju migracionu politiku vodi u tri pravca: prvo, obustavila je priliv novih stranih radnika na određeno vreme; drugo, stimuliše se povratak stranih radnika u zemlje porekla, i, treće i najvažnije, na različite načine se stimuliše što bolja integracija stranih radnika i njihovih porodica u strukturu stanovništva SR Nemačke. To se postiže boljom socijalnom zaštitom, otvaranjem savetovališta, obrazovanjem, stručnim uzdizanjem, učenjem jezika i informisanjem nemačkog stanovništva o potrebi socijalne integracije stranih radnika.

12. Kao rezultat ovakve politike, sve veći broj radnika na privremenom radu pretvara se u iseljeništvo, ili tzv. permanentnu emigraciju. Na primer, u Evropi je 1973. godine bilo oko 860 hiljada jugoslovenskih radnika, sa oko 250 000 članova porodice, a 1976. broj radnika se smanjio na 725 hiljada, dok je kod članova porodice, tj. izdržavanih članova, zabeležen porast na 365 hiljada.¹⁰ Posmatrano na duži rok, taj proces može imati negativne posledice na ekonomski razvoj Jugoslavije. Mada se u ovom prilogu društveno-ekonomski efekti migracije neće posebno analizirati, valja podvući da će migracija radne snage imati negativne reperkusije na ekonomski razvoj zemlje porekla ukoliko realne potrebe date zemlje ne odražavaju tražnju za radnom snagom, nego su veće i ukoliko se veliki deo privremene ekonomske migracije pretvara u doživotnu.¹¹

¹⁰ „Novosti iz Jugoslavije“ br. 280, Beograd, 1977, str. 5.

¹¹ UNCTAD, *The reverse transfer of technology*, New York, 1975, p.

13. Osnovna odlika prekoookeanske migracije danas je stalni porast broja kvalifikovanih i stručnih radnika u njoj. Naime, kretanje visoko stručnog kadra, osobito iz zemalja u razvoju u industrijski razvijene zemlje, dobija posebno široke razmere krajem prošle i početkom ove decenije, i s pravom se može smatrati obratnim transferom tehnologije. Samo između 1960. i 1972. godine, iz zemalja u razvoju preselilo se u industrijski razvijene zemlje oko 300 hiljada naučnika, inženjera i lekara — većina ih je otišla u SAD, Kanadu i Veliku Britaniju (oko 230 hiljada). Kretanje ove vrste rada ka sredstvima za proizvodnju odlikuje se time što je reč o složenom, tj. multipliciranom radu, koji daje školovani i obučeni kadar, a za njegov odgoj i obrazovanje zemlje u razvoju potrošile su velika sredstva. Iz zemalja u razvoju samo u jednoj godini (1970) i samo u jednu zemlju (SAD) emigriralo je 11 236 visokih stručnjaka. Prema proceni eksperata UN, globalno obračunati dohodak (od rada i usluga) visoko stručnog kadra iz zemalja u razvoju pridošlih 1970. u SAD dostiže gotovo 3,7 milijardi dolara.¹² To predstavlja oko 0,3% ukupne vrednosti društvenog proizvoda (GDP), ili blizu 14% ukupnih rashoda koje ova zemlja daje za istraživanje i razvoj, odnosno oko 39% ukupne vrednosti tekućih rashoda SAD za visoko školstvo. Isto tako, poređenja radi, iste godine američka pomoć zemljama u razvoju iznosila je svega 3,1 milijardu dolara.¹² Kakav je to gubitak za zemlje u razvoju, nije potrebno komentarisati.

14. Migracioni tokovi nisu mimoišli ni Jugoslaviju. Njena emigracija uglavnom se ispoljava u dva vida. Pre svega, s jugoslovenskog područja emigracije se u većoj meri javljaju još početkom ovog veka, a nastavljaju se i između dva rata. Ta vrsta migracije je uglavnom trajna, tj. u najvećoj meri predstavlja iseljništvo u prekoookeanske zemlje. Zatim, posle drugog svetskog rata, a naročito u drugoj polovini šezdesetih godina, mnogo dobija u značaju zapošljavanje jugoslovenskih građana u zemljama zapadne Evrope, s težnjom da bude privremeno. Ipak, jedan deo ovih radnika migranata pretvara se u iseljništvo. Što je taj deo veći, a kvalifikaciona struktura viša, i gubitak je za našu zemlju veći.

15. Kada se imaju u vidu stalne promene koje se ispoljavaju u ovoj oblasti, problem spoljnih migracija treba neprekidno pratiti i izučavati, iako su osnovne zakonitosti već poznate. Naime, ceo kompleks pitanja migracije — kako privremenog zapošljavanja, tako i iseljništva — mora se u celini uzev posmatrati uvek sveobuhvatno kako sa stanovišta usklađenosti interesa zemalja imigracije i zemalja emigracije, tako isto i sa stanovišta interesa samih učesnika u ovom procesu, tj. samih migranata, njihove porodice i potomaka.

¹² *Ibid.*

Dr. VLADIMIR GREČIĆ, Institut of International Politics
and Economics, Belgrade

A MARXIST VIEW OF THE PROBLEM OF THE EXTERNAL MIGRATION OF THE LABOR FORCE

Summary

Considered historically as an economic category, external migrations of populations arose at a certain degree of development of production forces in the world, i. e. they arose with the appearance of primitive accumulation and are still going on today. Marx wrote about that as long as a century ago in *Capital*, under the heading „So-called Primitive Accumulation.“ Likewise, on the eve of the First World War Lenin reviewed the economic aspects of the causes of migrations. However, with the passing of time the causes of this process, its intensity, character, directions, and consequences as well, assumed a relatively new quality. More precisely, when reviewed on the basis of the basic traits and characteristics of capitalism and imperialism, today's world considerably differs from the world which existed during the time of Marx and Lenin. It is true, as emphasized by Lenin, that capitalism as a social concept demonstrates exceptional resistance and has the ability to adjust itself to changed surroundings and to new structural changes.

In developed capitalist countries, which in any case appear as the region of immigration — especially during the period following the Second World War — significant quantitative and structural changes occurred, which brought about more satisfactory economic growth and a higher level of employment. This was achieved primarily due to: the results of the scientific and technical revolution; a restructuring of the basic sectors of employment — from the primary sector to the secondary, and particularly the tertiary sector; integration of the national economies of Western Europe; strong military industry, etc. These changes contributed to an increase in the number of persons employed, especially foreign workers.

In spite of economic recession (from 1973 to 1975, when 870,000 foreign workers left the EEC countries), in 1977 there were approximately 12.5 million foreigners in the EEC countries. And not only that: the countries of this Community anticipate that by 1985 the number of foreigners will reach as many as 18 million. On the other hand, the movement of highlytrained professionals, especially from developing countries to industrially developed countries, reached particularly wide proportions at the end of last and the beginning of the present decade, which can rightfully be considered as a „revers transfer of technology.“ Between 1960. and 1972 alone, about 300,000 scientists, engineers and doctors left developing countries and moved to industrially developed countries — the majority (about 230,000) went to the U. S. A., Canada and Great Britain. Movement of this type of labour towards the means of production is characterized by the fact that in question is complex labour which is done by educated and trained personnel for whose education developing countries have invested huge sums of money.

All these trends have not bypassed Yugoslavia. Yugoslav emigration emerges primarily in two forms. Above all, emigration from the territory of Yugoslavia already appeared to a greater extent at the beginning of this century and continued between the two World Wars. That type of migration is mainly permanent, i. e. it primarily represents emigration to oversea countries. Then, after the Second World War, and especially during the second half of the sixties, much significance was assumed by the employment of Yugoslav citizens in West European countries, which tends to be of a temporary character. Nonetheless, one portion of these working migrants is transformed into emigration. To the extent that this portion is larger and the qualification structure higher, the loss to Yugoslavia is greater.

With the constant changes which occur in this area kept in mind, the problem of external migrations should be continuously followed and studied, even though the basic laws are already known.

Д-р ВЛАДИМИР ГРЕЧИЧ, Институт международной экономики и политики, Белград

МАРКСИСТКИЙ ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ ВНЕШНЕЙ МИГРАЦИИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ

Резюме

Внешние миграции населения, рассматривая их исторически как экономическую категорию, произошли на определенной степени развития производительных сил в мире, т. е. появляются в эпоху первоначального накопления капитала, и существуют до теперешнего времени. Об этом, век тому назад, писал Маркс в „Капитал“-е под названием „Так называемое первоначальное накопление капитала“. Так же и В. И. Ленин, на кануне первой мировой войны, рассматривал и экономические аспекты причин миграции. Между тем, в течение времени, причины этого процесса, его интенситет и даже последствия, получают относительно новое качество. Именно, современное соображение мира значительно отличается от того времени когда писали Маркс и Ленин, наблюдая мир через основные черты и характеристики капитализма и империализма. Правда, капитализм как общественное явление, отмечал Ленин, необыкновенно устойчив и обладает способностью приспособливания в измененных обстоятельствах и в новых структуральных переменах.

В развитых капиталистических странах, которые являются территорией иммиграции, особенно в период после второй мировой войны, произошли значительные количественные и структуральные перемены, которые привели к более положительному экономическому росту и большей степени занятости. Прежде всего это можно было достичь благодаря результатам

научно-технической революции; перестраиванию основных секторов занятости — с первичного к вторичному, а в особенности третичному; интеграции национальных экономий западной Европы, сильной военной промышленности и т.д. Эти перемены способствовали росту числа занятых, особенно зарубежных рабочих.

Вопреки экономической рецессии (1973—1975 гг., когда страны ЕЭС покинуло 870 тыс. зарубежных рабочих) в 1977 году в странах ЕЭС было около 12,5 миллионов зарубежных рабочих. И не только это, страны этого Сообщества ожидают что в 1985 году число иностранцев достигнет 18 миллионов человек. С другой стороны, движение высококвалифицированных специалистов из развивающихся стран в промышленно развитые страны достигает особенно больших размеров в конце прошлого и в начале текущего десятилетия, которое с правом можно назвать „обратным трансфером технологии“. Только между 1960—1972 гг. из развивающихся стран перешло в промышленно развитые страны около 300 тыс. ученых, инженеров и врачей — большинство в США, Канаду и Великобританию (около 230 тыс.). Движение труда такого вида с средствами производства отличается тем, что это сложная работа, которую исполняет образованный и выученный кадр на чье образование и воспитание потрачены большие средства развивающихся стран.

Все это не миновало и Югославию. Её эмиграция проявляется в двух видах. Прежде всего, эмиграция с югославской территории является в начале этого века, а продолжается между двумя мировыми войнами. Такой вид миграции в основном продолжительный, т. е. является как заокеанское переселенчество. Затем, в 60-ых годах после второй мировой войны особенно значительна занятость югославских граждан в странах западной Европы, которые желают только временно работать за границей. Все таки одна часть этих рабочих мигрантов превращается в переселенчество. Чем их больше, и чем квалификационная структура выше, тем потери для нашей страны значительнее.

Имея в виду постоянные перемены которые проявляются в этой области, проблему внешних миграций надо непрерывно наблюдать и изучать.